

O B S A H

	Str.
A. Úvod do biologie	4
I. Od prvních poznatků k vědě o životě	4
II. Biologie a její místo v systému věd	6
1. Co je biologie	6
2. Třídění biologických věd	6
a/ Podle stupně obecnosti	7
b/ Podle jevů a metod	7
c/ Užité vědy	8
d/ Vztah biologie k filosofickým vědám	9
III. Základní metody zkoumání živých organismů	9
1. Metody jimiž získáváme základní vědecké poznatky	10
a/ Pozorování	10
b/ Pokus	11
2. Logické metody	11
a/ Indukce	11
b/ Dedukce	13
c/ Analýza	13
d/ Syntéza	14
e/ Analogie	14
f/ Metoda modelů	15
B. Nauka o buňce	16
I. Organizace živé hmoty	16
1. Podbuněčné organismy	17
a/ Virusy	17
b/ Bakteriofág	18
2. Jednobuněčné organismy	19
a/ Chemické složení	19
b/ Stavba buňky	20
c/ Rozmnožování jednobuněčných organismů	20
d/ Fylogeneza jednobuněčných	21
3. Buněčné kolonie	21
4. Vícebuněčné organismy	21
5. Obligátní společenstva	22
II. Metody výzkumu buňky	22
1. Mikroskopické pozorování	22
a/ Mikroskopie v procházejícím světle	23
b/ Mikroskopie v dopadajícím světle	23
c/ Mikroskopie v temném poli	24
d/ Fázově kontrastní mikroskopie	24
e/ Polarizační mikroskopie	24
f/ Mikroskopie v ultrafialovém světle	24
g/ Elektronová mikroskopie	25
h/ Ostatní druhy mikroskopie	26

	Str.
2. Příprava mikroskopických preparátů	26
a/ Fixace buněk	26
b/ Barvení buněk	27
c/ Problém artefaktů	28
3. Diferenciální frakcionace buňky	28
4. Použití radioaktivních izotopů v cytologii	29
5. Tkáňové kultury	30
III. Chemické složení buňky	30
1. Přehled chemického složení	30
2. Látky makromolekulární	32
a/ Makromolekuly	32
b/ Koloidy	33
3. Bílkoviny	36
a/ Složení bílkovin	36
b/ Struktura bílkovinných molekul	37
c/ Fyzikální vlastnosti bílkovin	41
d/ Rozdělení bílkovin	42
4. Nukleové kyseliny	43
a/ Složení nukleových kyselin	43
b/ Struktura molekuly nukleových kyselin	44
c/ Desoxyribonukleová kyselina	47
d/ Ribonukleová kyselina	47
e/ Nukleotidy	48
5. Enzymy	48
a/ Povaha enzymů	48
b/ Specifita enzymů	48
c/ Kinetika enzymatické reakce	49
d/ Enzymy v buněčném metabolismu	50
IV. Struktura buňky	51
1. Velikost a tvar buněk	51
2. Obecný princip stavby buňky	52
a/ Základní cytoplasma	52
b/ Buněčné povrchy	54
c/ Vnitrobuněčné struktury	57
d/ Buněčné inkluse	61
V. Příjem a výdej látek buňkou	64
1. Fyzikální základy permeability	64
a/ Propustnost membrán	64
b/ Difuze	65
c/ Osmóza	65
2. Vstup látek do buňky	66
a/ Volné pronikání difuzí	67
b/ Osmotické síly	67
c/ Aktivní transport molekul	67
d/ Pinocytosa	69
e/ Fagocytosa	69
3. Extruze	70
VI. Uvolňování a přenos energie v buňce	71
1. Základy bioenergetiky	71
a/ Energie chemických vazeb	71
b/ Oxydoredukce	72
c/ Termodynamické zákony	73

	Str.
2. Získávání energeticky bohatých látek	74
a/ Prototrofie	74
b/ Autotrofie	74
c/ Heterotrofie	76
3. Uvolňování energie v buňce	76
a/ Anaerobní glykolyza	76
b/ Oxydace vodíku	77
c/ Lokalizace oxydací v buňce	79
4. Přenos energie v buňce	80
VII, Syntéza nukleových kyselin a bílkovin	82
1. Matricový princip	82
2. Syntéza nukleových kyselin	83
a/ Reduplikace DNK	83
b/ Syntéza RNK	84
3. Syntéza bílkovin	85
a/ Syntéza peptidické vazby	85
b/ Syntéza specifické bílkoviny	86
c/ Lokalizace proteosyntézy v buňce	87
VIII. Reprodukce buňky	89
1. Mitosa	90
a/ Chromosomy	90
b/ Centrosom	92
c/ Dělicí vřeténko	92
d/ Dynamika mitosy	93
e/ Příčiny buněčného dělení	94
2. Amitosa	94
3. Diferenciace buňky	95
4. Stárnutí a smrt buňky	97
a/ Příznaky stárnutí	97
b/ Příznaky smrti buňky	97
c/ Příčiny stárnutí buněk	98
IX. Patologie buňky	99
1. Působení fyzikálních a chemických faktorů	99
a/ Teplota	99
b/ Ultrazvuk	100
c/ Mechanické vlivy	100
d/ Záření	101
e/ Elektrický proud	101
f/ Jedy	101
2. Působení biologických faktorů na buňku	104
a/ Vnitrobuněční paraziti	104
b/ Antibiotika a fytoncidy	104
3. Regenerace a transplantace	104
a/ Regenerace buňky	105
b/ Regenerace tkání	105
c/ Transplantace tkání	108
C. Vznik individua	110
1. Rozmnožování nepohlavní	110
a/ U jednobuněčných organismů	110
b/ Sporangie	111
c/ Rozmnožování vegetativními orgány	111

	Str.
2. Rozmnožování pohlavní	112
a/ Sexuální projevy u nižších organismů	112
b/ Rodozměna	114
c/ Pohlavní rozmnožování u semenných rostlin	115
d/ Pohlavní rozmnožování u vyšších živočichů	115
e/ Význam pohlavnosti	118
E. Dědičnost	120
I. Obecné pojmy	120
1. Dědičnost u pohlavního a nepohlavního rozmnožování ...	121
2. Variabilita, čistá linie. Klon	122
II. Vývoj genetiky	124
1. Pokusy o experimentální studium dědičnosti	124
2. Začátky cytologického studia dědičnosti	125
3. J.G. Mendel	126
III. Způsob přenosu dědičnosti	126
1. Mendelovy pokusy	126
2. Mendelovy zákony	132
3. Cytogenetika	133
4. Meiosa. Chiasma. Překřížení chromosomů	134
5. Konstrukce genetických "map"	135
6. Chromosomové určení pohlaví	137
7. Dědičnost vázaná na pohlaví	138
8. Zhodnocení chromosomové teorie dědičnosti	139
IV. Přenašeče dědičnosti	140
1. Gen	140
2. Desoxyribonukleová kyselina a dědičnost	142
3. Působení genu	144
4. Mimosjaderná dědičnost	145
V. Změny dědičnosti	147
1. Mutace	147
a/ Základní pojmy	147
b/ Typy mutací	148
c/ Vznik mutací	151
d/ Vývojová hodnota mutací	152
2. Dědičnost získaných vlastností	154
VI. Genetika populací	156
VII. Genetika člověka	158
1. Metody studia lidské genetiky	158
2. Studium jednovaječných dvojčat	159
3. Některá obecná pravidla dědičnosti u člověka	160
4. Dědičnost normálních vlastností u člověka	161
a/ Dědičnost krevních skupin	162
b/ Praktický význam dědičnosti krevních skupin	163
c/ Dědičnost tělesných znaků	164
d/ Konstituce	165
e/ Dědičnost duševních vlastností	167

	Str.
5. Dědičnost chorob u člověka	168
a/ Molekulární choroby	168
b/ Farmakogenetika	170
c/ Dědičnost vázaná na pohlaví	171
d/ Vznik mutací u lidí	171
e/ Chromosomové a genomové mutace	172
f/ Lidská genetika v praxi	175
6. Eugenika	176
E. Radiobiologie	178
I. Úvod	178
II. Biologický účinek záření	178
1. Viditelné světlo	180
2. Ultrafialové záření	181
3. Infračervené záření	182
III. Biologický účinek ionizujícího záření	182
1. Druhy a zdroje ionizujícího záření	182
2. Účinek záření na hmotu	184
3. Dosimetrie (jednotky záření)	184
4. Účinek záření na buňku	185
a/ Morfologické změny	185
b/ Biochemické změny	187
5. Mechanismus biologického účinku ionizujícího záření ..	188
a/ Zásahová teorie (přímý účinek záření)	188
b/ Radikálová teorie (nepřímý účinek záření)	189
c/ Teorie uvolnění enzymů	190
6. Účinek záření na mnohobuněčný organismus	190
a/ Různá citlivost buněk a tkání	191
b/ Nemoc z ozáření	193
c/ Pozdní změny po ozáření	197
7. Ochrana před ionizujícím zářením	200
a/ Fyzikální ochrana	200
b/ Ochrana z hlediska biologického a chemického	200
IV. Záření a společnost	202
F. Vývoj v živé přírodě	205
I. Historie vývojových představ	205
II. Evoluční teorie	208
1. Život Charlese Darwina	208
2. Východisko Darwinovy teorie	210
a/ Variabilita	210
b/ Nadprodukce	210
3. Boj o život	211
4. Přírodní výběr	212
5. Definice druhu	213
6. Divergence a konvergence znaků	213
7. Pohlavní výběr	214
III. Rozbor a hodnocení Darwinovy teorie o vzniku druhů	214
1. Význam pro biologii a vědu vůbec	214

	Str.
2. Otázka boje o život v lidské společnosti	215
3. Zařazení člověka do evoluce	216
4. Otázka dialektiky Darwinovy teorie	216
5. Současný stav darwinismu	216
IV. Přehled vzájemných vztahů organismů	217
1. Vztahy antagonistické	217
2. Vztahy synergické	218
3. Společenstva organismů	219
V. Vznik života na Zemi	220
VI. Přehled fylogenesy rostlin	222
VII. Přehled fylogenesy živočichů	225
VIII. Fylogenesa primátů	227
1. Opice ploskonosé a úzkonosé	227
2. Anthropoidi	228
a/ Dryopithecus	228
b/ Oreopithecus	230
IX. Vývoj člověka	230
1. Australopithecus	230
2. Opočlověk	231
3. Pračlověk	232
4. Člověk předvěký	235
5. Člověk současný	236
a/ Lidská plemena	237
b/ Lidské rasy	238
c/ Rasismus	239
G. Biologická regulace	241
I. Úvod	241
1. Některé základní pojmy	241
a/ Informace	241
b/ Paměť	242
c/ Signál	242
d/ Kód	243
e/ Redundance	243
f/ Šum	244
g/ Měření informace	244
h/ Zpětná vazba	245
i/ Vícetupňová regulace	246
2. Hlavní otázky biologických regulací	246
II. Genetická informace	247
1. Uložení genetické informace v DNK	247
a/ DNK jako nositel informace	247
b/ Kapacita DNK k ukládání informace	247
c/ Obsah genetické informace u různých organismů	248
2. Přenos genetické informace do dalších generací buněk	248
a/ Komplementarita basí DNK	248
b/ Reduplikace DNK	249
c/ Mutace	249

	Str.
3. Realizace genetické informace v buňce	250
a/ Přenos genetické informace do RNK	250
b/ Přenos genetické informace do bílkovin	250
III. Buněčné regulace	253
1. Regulace činnosti enzymů	254
a/ Regulace enzymatické kinetiky	254
b/ Molekulární konverse	255
c/ Regulace využitím alternativních metabolických cest	255
d/ Allosterická inhibice	256
2. Regulace syntézy enzymů	257
a/ Enzymatická adaptace	257
b/ Genetický podklad enzymatické indukce a represe ..	260
3. Regulace permeability	261
4. Regulace biosyntézy DNK a mitosy	261
a/ Kontrola syntézy DNK a mitos na úrovni bunky.....	261
b/ Syntéza DNK a mitosy v buňkách vyššího organismu .	262
IV. Regulace v mnohobuněčném organismu	263
1. Regulace nemající vyhraněný centralizovaný charakter	264
a/ Ontogenetický vývoj	264
b/ Diferenciace buněk	265
c/ Regenerace	268
d/ Stárnutí	269
e/ Zhoubné nádory	271
2. Centralizované regulace	272
a/ Endokrinní regulace	272
b/ Nervová regulace	274
V. Regulace a fylogenetický vývoj	278
1. Fylogenetický vývoj regulačních mechanismů	278
a/ Co jsou biologické regulátory	278
b/ Vznik biologických regulačních systémů	280
c/ Kontrola a doplňování genetické informace	281
d/ Vliv prostředí na funkci biologických regulátorů .	283
2. Faktory regulující fylogenetický vývoj	283
a/ Vliv prostředí	283
b/ Vliv vnitřních faktorů	284
VI. Význam regulačních mechanismů v živém organismu	287
1. Organizace (struktura)	287
a/ Organizované systémy	287
b/ Organizace a informace	288
c/ Vícestupňová organizace a regulace	288
d/ Otevřené systémy	289
e/ Doplňování organizace zvenčí	289
2. Kybernetika a biologie	290
H. Podstata života	292
1. Různost přístupu k řešení vztahu živé a neživé přírody	292

2. Přehled nejrozšířenějších jednostranných směrů v biologii	294
a/ Mechanický materialismus	294
b/ Vitalismus	294
c/ Holismus	295
d/ Organicismus	295
3. Zobecnění současných poznatků o živých soustavách ...	296
a/ Obecné vlastnosti živých soustav	297
b/ Definice živé soustavy a podstata života	300
4. Biologické vědy a lidská společnost	300
Seznam doplňující literatury	303

- o o o -

